

Nepotisme - favorisering av slektninger, ektefelle eller venner

Når våre fremste politikere setter vennskap foran kompetanse ved utnevnelser til styreverv, skapes det politikerforakt og redusert tillit til myndighetene. I denne artikkelen skal vi se nærmere på grensene mellom inhabilitet, vennetjenester og korrupsjon.

Brenna, Trettebergstuen og Borten Moe

Forvaltningsloven, kommuneloven og statens etiske retningslinjer sier at folkevalgte og offentlige tjenestemenn i sine avgjørelser og handlinger skal opptre tillitsskapende og til det beste for samfunnet. Verdier som åpenhet, rolleklarhet og etisk bevissthet er sentrale for å skape den nødvendige tillit til myndighetene.

I slutten av juni innrømmet og beklaget kunnskapsminister Tonje Brenna (AP) at hun hadde gitt styreverv til en god venn. «Jeg har håndtert spørsmål om min egen habilitet for sent og for dårlig. Det har ført til flere feil. Det er alvorlig, og det beklager jeg», uttalte hun.

Noen få dager senere var det tid for en ny og enda mer alvorlig innrømmelse. Kultur- og likestillingsminister Anette Trettebergstuen (AP) hadde, på tross av at hun visste at hun var inhabil og var advart av eget embetsverk, sørget for at flere gode venner hadde fått lukrative styreverv. Hvor Brenna hadde opptrådt ubetenksomt, hadde Trettebergstuen bevisst omgått regelverket og måtte dermed gå av.

En måned senere var det tid for nok et brudd på habilitetsreglene. Denne gang var det forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe som måtte gå av på grunn av brudd på regjeringens habilitetsregler. Han hadde deltatt i et møte hvor regjeringen vedtok en milliardkontrakt med en våpenprodusent, samtidig

som han kort tid i forveien hadde kjøpt aksjer i Kongsberg Gruppen, som har eierinteresser i våpenselskapet.

I Norge kan vi, i motsetning til mange andre land, skryte av at innbyggerne har høy tillit til myndighetene. Vi stoler på våre domstoler, politi og nasjonale og kommunale myndigheter. Vi har gjennom en årrekke opparbeidet tillit til at våre politikere handler til vårt felles beste. Til gjengjeld betaler vi skatt og overholder reglene fastsatt av lovgiverne. Tillit er vanskelig å oppnå, men lett å miste. Derfor er det ødeleggende for vårt land når det stadig oftere oppdages kameraeri, maktmisbruk og korrupsjon blant folkevalgte og offentlig ansatte.

INHABILITET

Tjenestepersoner og folkevalgte i kommunen vil ofte være inhabile hvis de har en tilknytning til en sak eller sakens parter som er egnet til å skape tvil om de vil behandle saken på en objektiv og upartisk måte. For eksempel vil en tjenesteperson eller folkevalgt være inhabil hvis hun eller han selv er part i saken eller har en nær tilknytning til personer eller et selskap som er part i saken.

Med nær tilknytning menes blant annet personer som tjenestepersonen eller den folkevalgte er i slekt eller svogerskap med, eller ektefeller/partnere som vedkommende er eller har vært gift/partnere med. Selv om en tjenesteperson eller folkevalgt ikke faller inn under noen av familie-kategoriene, som normalt medfører automatisk utelukkelse, kan vedkommende likevel være inhabil etter en skjønnsmessig vurdering. Det følger av forvaltningsloven at en tjenesteperson eller folkevalgt kan bli inhabil hvis det foreligger «andre særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til [tjenestepersonens] upartiskhet».

Bestemmelsen åpner for en bred, skjønnsmes-

TRAKK SEG. Tidligere Kultur- og likestillingsminister Anette Trettebergstuen (Ap) etter pressekonferanse der hun kunngjør at hun trekker seg som statsråd etter at hun har brutt habilitetsreglene.

sig vurdering av om tjenestepersonen eller den folkevalgte har en slik tilknytning til saken eller partene, at tilliten til at hun eller han vil behandle saken på en nøytral måte kan bli svekket. Det er tilstrekkelig at det foreligger grunn til å tro at den aktuelle personen blir påvirket. Det innebærer at det ikke stilles krav til at den aktuelle personen faktisk ble påvirket eller at noen oppnådde en fordel. Betydningen av hvordan den aktuelle personen anser sin egen dømmekraft er liten ettersom troverdighet dømmes best utenfra. Ved denne vurderingen skal det blant annet legges vekt på om avgjørelsen vil innebære en «særlig fordel, tap eller ulempe for ham selv eller noen som han har nær personlig tilknytning til».

Dette innebærer at samboerskap eller nært vennskap kan medføre at en person er inhabil til å behandle en sak og kan heller ikke anbefale sine relasjoner til verv, slik som Brenna og Trettebergstuen gjorde.

Motsetninger kan være nok

Det er verdt å merke seg at en person også kan være inhabil når det foreligger sterke motsetninger til en motpart eller til sine nære relasjoners motparter. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at vedkommende er faglig eller politisk uenig med parten. Spørsmålet blir om tjenestepersonen eller den folkevalgte har egeninteresse for utfallet i saken, enten for seg selv eller noen han eller hun har nær tilknytning til. Det kan være en særlig ulempe for en nabo hvis det gis byggetillatelse i nærheten, likedan vil det være en særlig fordel for en butikkeier om en vei eller busstasjon blir lagt i nærområdet.

Den som er inhabil plikter å trekke seg fra behandlingen av saken. Det er med andre ord et saksbehandlingskrav at saksbehandleren er habil. Formålet med inhabilitetsreglene er å sikre korrekte avgjørelser, opprettholde tilliten til dem som fatter avgjørelsene, og beskytte beslutningstakerne mot at det sås tvil om deres troverdighet. At saker behandles på en objektiv måte er avgjørende for at allmennheten skal ha tillit til at det skjer en forsvarlig saksbehandling i forvaltningen.

FOTO: STIAN LYSBERG SOLLUM / NTB

ERIK RÅD HERLOFSEN

Advokat med arbeidsrett som sitt spesialfelt. Var medlem av Statens seniorråd fra 2004–2017 og har deltatt i flere debatter om aldersdiskriminering.

Det er ikke i seg selv kritikkverdig å være inhabil. Men det er kritikkverdig hvis en tjenesteperson eller folkevalgt ikke fratrer ved inhabilitet.

Det er også verdt å merke seg at dersom en tjenesteperson eller folkevalgt er inhabil, vil vedkommendes underordnede ofte også være inhabile. Dette kalles «avledet inhabilitet». Da Trettebergstuen ba sin statssekretær om å foreslå en av hennes venner til et styreverv, ble også statssekretæren inhabil. Enda verre blir situasjonen når konstruksjonen fremstår som en bevisst omgåelse av habilitetsreglene.

Det er for øvrig den enkelte tjenesteperson og folkevalgte selv som har hovedansvaret for å vurdere egen inhabilitet, men en tjenesteperson kan overlate avgjørelsen til sin nærmeste overordnede. Dersom det foreligger inhabilitet vil resultatet vanligvis være at et vedtak eller en beslutning er ugyldig, med mindre det er grunn til å regne med at feilen ikke har vært bestemmende for vedtaket eller beslutningen.

KORRUPSJON

I de tilfeller en person bestikker eller tar imot bestikklser for å få eller gi noen en utilbørlig fordel i anledning sitt arbeid, snakker man om korrupsjon. Dette er straffbart.

Korrupsjon anses å være mer skadelig i offentlig sektor enn i privat sektor. Det er svært uheldig når det treffes uriktige offentlige vedtak som følge av korrupsjon. Et vesentlig hensyn bak kriminalisering av korrupsjon er hensyn til allmennhetens tillit til den offentlige virksomhet i alle dets former. Korrupsjon undergraver prinsippet om at det er likhet for loven og kan i verste fall true demokratiet.

En offentlig tjenesteperson som mottar bestikklser uten å yte tjenester til gjengjeld i form av uriktig tjenestehandling, gjør seg dessuten sårbar for press ved å motta bestikklser. Derfor er også rene tilfeller av «smøring» ansett som korrupsjon. Smøring går ut på at det gis ytelse, gaver eller fordeler som (tilsynelatende) ikke stiller krav til gjenytelse. Lovgiver har begrunnet dette med at når en offentlig person mottar bestikklser vil det under enhver omstendighet bli oppfattet av allmennheten som at uriktige tjenestehandlinger finner sted. Forbud mot både passiv og aktiv korrupsjon begrunnes i hensyn til å opprettholde en velfungerende offentlig administrasjon.

I forvaltningen stilles særskilte krav til saklighet og forsvarelig i all utøvelse av offentlig myndighet. Saklighetskravet går ut på at det ikke skal tas utenforliggende hensyn i betraktning i saksbehandlingen og har nær sammenheng med den tillit innbyggerne har til myndighetene. Usaklig forskjellsbehandling i form av korrupsjon vil derfor være uriktig myndighetsutøvelse og maktmisbruk som undergraver den særnorske tilliten vi har til forvaltningen.

Grov korrupsjon har dessuten strengere strafferamme enn andre formuesforbrytelser. I vurderingen av om korrupsjonen er grov skal det blant annet vektlegges om handlingen var utøvd av en offentlig tjenesteperson.

VENNETJENESTER

Når Brenna og Trettebergstuen bidrar til at venner tildeles styreverv, kan dette gjerne oppfattes som en vennetjeneste uten tanke på å oppnå gjenytelse. Selv om det ikke skulle foreligge inhabilitet, vil en slik tildeling uansett være svært kritikkverdig og uetisk.

Kameraderi og nepotisme er andre begreper som betegner vennetjenester. Begrepene omtaler favorisering av venner og tilfeller hvor relasjoner settes foran kompetanse. Vennetjenester i offentlig sammenheng er kritikkverdige og rettsstridige handlinger som synliggjør utnyttning av stillinger og maktmisbruk og som dessuten bidrar til å skape dårlige holdninger i samfunnet.

Ivaretagelse av etiske verdier skjer ofte gjennom etiske retningslinjer. Disse er gjerne mer presiserende enn både inhabilitetsreglene og forbudet mot korrupsjon. I retningslinjene detaljreguleres ofte hvilke fordeler de ansatte kan eller ikke kan godta, samt hvordan de bør eller ikke bør oppføre seg hvis de har nær personlig tilknytning til en part eller sak.

Brudd på etiske retningslinjer kan medføre konsekvenser i arbeidsforhold. Brudd kan medføre advarsel, oppsigelse eller avskjed.

En skremmende utvikling

Den franske filosofen Charles de Montesquieu skrev i 1748 at «Det er en evig erfaring at hvert menneske som har makt, er tilbøyelig til å misbruke den; han fortsetter til han støter på grenser». Dessverre ser vi også i vår tid eksempler på at våre folkevalgte misbraker sin makt, enten de bruker denne til å trakassere yngre kvinner, omgå regler om reisetid eller bostedskrav eller tildele venner urettmessige fordeler.

Det ser dessuten ut til at desto lenger noen har vært folkevalgt og innehatt makt, jo lettere har de for å begå myndighetsmisbruk. Dette er en skremmende og ødeleggende utvikling som er med på å undergrave vår tillit og respekt for politikerne og – enda verre – gir mange en unnskyldning for selv å bryte nødvendige regler og normer i samfunnet.

Kilder: Kommunal- og regionaldepartementets veileder: Habilitet i kommuner og fylkeskommuner. Lisa Karoliussens masteroppgave desember 2022 om grensedragnings mellom vennetjenester, inhabilitet og korrupsjon i plan- og bygningsretten. Etiske retningslinjer for statstjenesten.

NEPOTISME

Ifølge Wikipedia betyr nepos på latinsk «barnebarn» eller «nevø». Ordet nepotisme kom i forbindelse med middelalderens paver, som ofte utnevnte sine nevøer til viktige verv i den katolske kirke. I nyere tid har blant annet president i USA, Donald Trump, blitt anklaget for nepotisme da han ansatte sin svigerdatter Lara Trump for å jobbe med media. Han hadde da allerede ansatt sin egen datter Ivanka Trump som assistent og sin svigersønn, Jared Kushner som seniorrådgiver.